

Valentinas Baltrūnas

PIRMIEJI „AUKSINIAI GEOLOGO PLAKTUKAI“ – DVYLIKAI LIETUVAI NUSIPELNIUSIŲ GEOLOGŲ

Antano Giedraičio geologijos fondo garbės ženklų „Aukšinis geologo plaktukas“ laureatai ar jiems atstovavę artimieji. Iš kairės: G. Motuza Matuzevičius, O. Kondratienė, V. Karatajūtė-Talimaa, A. Jurgaitis, J. Banėnas, P. Suveizdžio dukra Saulė, J. Paškevičius, V. Narbutas, V. Kadūno brolis Kęstutis, A. Grigelis, S. Sidaro sūnus Antanas, V. Juodkazio anūkė Jurga (J. Kaduškevičiaus nuotr.)

Geologo diena minima kiekvienų metų paskutinįjį balandžio sekmadienį. Šiomet kilus koronaviruso pandemijai ir šalyje paskelbus karantiną tos dienos paminėjimas buvo nukeltas vėlesniam laikui. Palankus metas atėjo vasarą ir Lietuvos geologijos įmonių asociacijos iniciatyva liepos antrąją „Crowne Plaza“ viešbutyje buvo surengta Geologo dienai skirta konferencija. Sugučėjo geologijos įmonėse, Lietuvos geologijos tarnyboje, Vilniaus universitete, Gamtos tyrimų centre dirbantys specialistai ir mokslininkai, taip pat didelis būrys garbaus amžiaus geologų, kurių profesinis gyvenimas prabėgo tiriant krašto Žemės gelmes bei jų išteklius ir rengiant naujas geologų kartas. Šio tradicinio renginio iniciatoriui, UAB „Grotą“ vadovui Antanui Marcinoniui „Tautiška giesmė“ pradėjus konferenciją, sveikinimo žodžiais ją tęsė Aplinkos ministerijos atstovas Vitalijus Auglys, Karjerų asociacijos prezidentė Vida Gasiūnienė, Lietuvos geologų sąjungos pirmininkė Vaida Šeirienė.

Pirmąjį pranešimą „Kas aktualu geologijos verslui šiandien?“ pristatė Geologijos įmonių asociacijos prezidentas Saulius Gegieckas. Apie naujos redakcijos Žemės gelmių įstatymo poveikį geologijos plėtrai mūsų krašte

kalbėjo Lietuvos geologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos direktorius Giedrius Giparas. Kiti pranešimai buvo skirti labai aktualiems Žemės gelmių ir grunto užteršimo klausimams. Didelio susidomėjimo sulaukė A. Marcinonio, Justo Samosionoko ir Sauliaus Janulevičiaus (visi UAB „Grotą“ darbuotojai) pranešimas „Užterštų Žemės gelmių valymas: poreikis, patirtis ir aktualijos“. Apie užterštų Žemės gelmių valymą cheminiu būdu pranešimą skaitė prof. habil. dr. akad. Aivaras Kareiva (VU Chemijos ir geomokslų fakultetas). Aktualiai nuskambėjo Varėnos rajono savivaldybės administracijos ekologo Antano Labausko pranešimas „Užterštų teritorijų tvarkymo aktualijos organizatorių žvilgsniu“. Šių pranešimų ir diskusijos pagrindu priimta rezoliucija, skirta šalies valdžios institucijoms.

Po pertraukėlės konferencijos dalyvių dėmesys nukrypo kiek netikėta, bet malonia linkme. Buvo pranešta, kad savo veiklą atnaujino Antano Giedraičio geologijos fondas (toliau – Fondas), kurio siekis – pagerbti Lietuvos geologijai ir kultūrai nusipelnčius žmones. Jo steigėjai – prof. habil. dr. akad. Algimantas Grigelis ir prof. habil. dr. Juozas Paškevičius konferencijos dalyviams priminė pagrindinius žymaus geologo A. Giedraičio

(1848–1909) biografijos faktus ir svarbiausius jo nuveiktus darbus (J. Paškevičius) bei šio Fondo atsiradimo aplinkybes (A. Grigelis). O jos susijusios su Lietuvos mokslo premija, kurią 1996 m. už monografiją „Lietuvos geologija“ gavę šeši laureatai tada nusprendė dalį jos skirti steigiamam Fondui. Vėliau Fondo steigėjai jį tvarkyti perdavė Geologijos įmonių asociacijai (apie Fondo atsiradimą ir naujai sudarytą jo valdybą šį pavasarį rašyta savaitraštyje „Mokslo Lietuva“, 2020, Nr. 9 (652)). Šiame Fonde sukauptos lėšos jau leido premijuoti tris jaunus geologijos krypties mokslininkus. Naujas valdybos sumanymas – įsteigti garbės ženklą „Auksinis geologo plaktukas“ su kote išgravuotu įrašu *Mente et malleo*. Jis būtų teikiamas geologams už *nuopelnus Lietuvos geologijai ir mokslo bei kultūros puoselėjimą*. Pirmieji dvylika tokių apdovanojimų ir buvo įteikti šių metų Geologo dienių skirtoje konferencijoje. Auksiniais geologo plaktukais pasipuošė Fondo steigėjai: geologas ir paleontologas prof. habil. dr. A. Grigelis, LMA narys; geologas ir

hidrogeologas prof. habil. dr. Vytautas Juodkazis, LMA narys; geologas ir geochemikas doc. dr. Valentinas Kadūnas; geologas ir geochemikas dr. Vytautas Narbutas; geologas ir paleontologas prof. habil. dr. Juozas Paškevičius; geologas ir tektonistas prof. habil. dr. Povilas Suveizdis (po mirties). Taip pat geologė ir paleontologė habil. dr. Valentina Karatajūtė-Talimaa, geologė ir paleobotanikė habil. dr. Ona Kondratienė (Zinkevičiūtė), geologas ir sedimentologas prof. habil. dr. Algirdas Jurgaitis, geologas ir petrologas prof. dr. Gediminas Motuza Matuzevičius, LMA tikrasis narys; inžinierius geologas ir hidrogeologas, hidrogeologijos verslo pradininkas Jonas Banėnas; Krasnojarsko krašto (Rusija) geologas ir kalnų inžinierius, geologijos ir mineralogijos mokslų daktaras Saulius Sidaras. Apdovanojimus įteikė Geologijos įmonių asociacijos prezidentas ir A. Giedraičio geologijos fondo valdybos pirmininkas S. Gegieckas. Laureatai buvo pasveikinti ne tik gausiais apdovais, gėlimis ir šypsena, bet ir muzikiniu koncertu.

Antanas Giedraitis gimė 1848 m. vasario 21 d. Vilniaus apskrityje, Korvės dvare netoli Maišiagalos, senųjų lietuvių kunigaikščių šeimoje (nuo XV a. Giedraičių giminė turėjo kunigaikščių titulą). Baigęs Fribūro kalnakasybos akademiją 1878 m. jis pradėjo tyrinėti Lietuvą, Baltarusiją ir Lenkiją. Kurį laiką dirbo Turkmėnijoje ir Rytų Sibire. A. Giedraitis pirmasis Lietuvoje detaliai aprašė kvartero nuogulas, buvo žemyninio apledėjimo teorijos šalininkas. 1882 m. įkūrus Rusijos geologijos komitetą, tapo jo bendradarbiu, vykdė geologinius tyrimus Kauno ir Suvalkų gubernijose, o jų medžiagą (ji buvo paskelbta Geologijos komiteto leidinyje) panaudojo sudarydamas dešimties varstų (senovinis ilgio matas, lygus 1 066,8 m) mastelio geologinio žemėlapių penktąjį lapą. 1886–1887 m. A. Giedraitis vykdė Polesės geologinius tyrimus, vėliau Turkestane tyrė Amudarjos senvagę, dirbo geologu Sibiro geležinkelio statybose, daug metų vykdė tyrimus Užbaikalėje – Šilkos, Argūnės ir Selengos upių baseinuose. 1900–1903 m. Jekaterinoslavo aukštojoje kalnakasybos mokykloje (dabar Dnepropetrovsko kalnakasybos institutas) skaitė rūdinių naudingųjų iškasenų ir lauko geologijos paskaitas. Pablogėjęs sveikatai buvo priverstas grįžti į gimtinę. 1895 m. Lietuvos geologijos klausimais išleido stambų veikalą, kuriame apibendrino savo tyrinėjimų rezultatus. Sudaręs Lietuvos ir kaimyninių sričių kreidos darinių išplitimo geologinį žemėlapi, pirmasis apibūdino Vidurio Lietuvos prielėdyninių ežerų nuosėdas, nurodė jūros, kreidos ir terciaro geologinių epochų uolienų luistus kvartero nuogulose. Jis pelnytai laikomas Lietuvos kvartero darinių tyrinėjimų pradininku, be to, buvo ir nuoseklus poliglaucializmo šalininkas. A. Giedraitis mirė 1909 m. spalio 26 d. Vilniuje.

Iš knygos „Lietuvos geologai“, 2009 m.

Vytautas Narbutas

SPINDULYS, NUŠVIEČIANTIS PRAEITĄ KELIĄ

Ant mano darbo stalo, atlaisvinto nuo kasdienių popierių, vis dar puikuoja Antano Giedraičio geologijos fondo dovana – „Aukšinis geologo plaktukas“ – garbės ženklas, skiriamas už nuopelnus Lietuvos geologijai ir mokslo bei kultūros puoselėjimą. Jį mums, dvylikai išrinktųjų, š.m. liepos 2 d. UAB „Grotta“ vadovo Antano Marcinonio organizuotoje konferencijoje įteikė A. Giedraičio fondo valdybos pirmininkas Saulius Gegieckas.

Viename gražiai liūdname Gedimino Jokimačio eilėraštyje, rečituojamame Vlado Bagdono, yra eilutės: „...nuo balto beržo per auksinę liepsną, per pilką peleną iki anglies juodos.“ Toks tas žmogaus gyvenimo laužas – net „pelenu“ užklotas, papūtus gaiviam laukų vėjui, dar gali sužaižaruoti ir blykstelėti mėlyna liepsna. Visų apdovanotųjų vardu turbūt galiu padėkoti organizatoriams už tą gaivų, optimizmo ugnį įpučiantį vėją, leidžiantį pamiršti visokiausias negandas ir virusus.

Turbūt panašiai jaučiasi ir seniai teatro sceną palikęs aktorius, nuolat ateinantis pažiūrėti spektaklių, kuriuose kažkada vaidino. Taip nuolatinėje parterio antros eilės kraštinėje kėdėje tekdavo dažnai matyti baltą Kipro Petrausko galvą...

Mūsų gyvenimas irgi didelė teatro scena, kurioje kiekvienas turime savo vaidmenį. Kolegos ir bendraminčiai, manau, pritaro, o Antanas Marcinonis, UAB „Grotta“ vadovas, nesupyks, jei pavadinsiu jį mūsų – geologų –

teatro vyriausiuoju režisieriumi. Jo rengiamos Geologo dienos skirtos ir jau tradicinėmis tapusios konferencijos, kuriuose aptariami nauji darbai ir idėjos, yra tas gailus vėjas vis dar rusenančiam senjorų laužui.

Ir vėl prisimenu senąjį Metrą, rymodavusį savo nuolatinėje kėdėje teatre. Mums juo buvo profesorius Juozas Dalinkevičius, su kuriuo, rodos, dar taip neseniai sėdėjome ant Papilės atodangos laiptelių, klausydami jo jaunystės prisiminimų. Tai su juo, savo Mokytoju, pirmiausia būčiau pasidžiaugęs ir pasidalijęs šiuo „Aukšiniu geologo plaktuku“...

Buvo labai smagus bendradarbiavimo laikas su Latvijos, Estijos ir Rusijos devonistais. Tada visi gyvenome tuo pačiu jaunatvišku ritmu, dalydamiesi savo atradimais, o kartu ir rungtyniaudami, „kaudamiesi“ už savo prioritetus ir stratigrafines interpretacijas. Prof. J. Dalinkevičiaus dar 1939 m. paskelbtas darbas „Devono stratigrafija ir apatinio karbono transgresijos žymės Lietuvoje“ buvo lyg mūsų tvirtovė, kurią ginti ir stiprinti jau tēmės įsipareigoję. Kaip žinoma, tvirtovės ir pilys buvo statomos siekiant ne tik savo žemes apsaugoti nuo priešų, bet ir patiems jų pasigrobtį, pasididinti savo valdas. O sėkmę lemia ginklai – kuo modernesnė ginkluotė, tuo geriau. Vienas moderniausių, toli šaudančių pabūklų ir buvo Vilniaus konferencijoje (1962 m.) mūsų pristatytas apatinis devonas. O jo priežiūra ir tobulinimas mane visam

gyvenimui suporavo su Valentina Karatajūte-Talimaa. Labai džiaugiuosi ir sveikinu savo kolegę Valentina, kuri taip pat apdovanota „Aukšiniu geologo plaktuku“! Mudu kartu pradėjome mokslinio gyvenimo kelią, tik ji nužygiavo daug toliau – nuo Tuvos

◀ Pirmieji „Aukšiniai geologo plaktukai“. (L. Ž. Gelumbauskaitės nuotr.).

◀ Su Valentina Karatajūte-Talimaa Geologijos institute Tiltos gatvėje Nr. 4, 1962 m. (nuotr. iš asmeninio autoriaus archyvo)

iki Špicbergeno ir iki Naujosios žemės. O mudviejų kartu pasiekta ir atrasta „naujoji žemė“ – tai Ukrainos Podolė, nuostabūs Dniestro ir jį sukrentančių upelių krantai...

Kaip jaunystės skrydį, kupiną fantazijos ir atradimų džiaugsmo, prisimenu dienas ant kerno dėžių su plaktuku ir „piketaške“ (lauko knyguote) rankose, kai diskutuodavome su aistringiu ir įžvalgiu tyrinėtoju Vytautu Vasiliausku. Ne viena jo plyta rado vietą Lietuvos apatinio devono pilyje. Ilgus metus tą pilį tvirtinome ir gražinome kartu su Algimantu Uginčiumi, prigimtinu „tiksluiku“, atsidavusiu mineralogu. Be jo kruopštaus darbo nebūtų sumūrytas vienas atraminių pilies kuorų, kurio vardas – „Lietuvos apatinio ir vidurinio devono terigeniniai kompleksai“.

Koja kohon viršutinio karbonatinio devono kelias nueitas su Eduardu Vodzinsku. Jis buvo tikras ieškotojas – „staratel odinočka“, kaip Sibire vadinami aukso ieškotojai. Būdamo, kad sekdavau jo pėdomis. Be tiesioginio darbo, Eduardas prigalvodavo sau įvairiausių naujų užduočių, kad ir, pavyzdžiui, mėgintuvėliuose kaupti smėlį, atvežtą jam iš įvairių pasaulio vietų. Ieškotojo akimis jis žvelgdavo ir į Šiaurės Lietuvos gipso dolomitinį devoną, karstinių procesų apimtą kraštovaizdį.

Ilgiausias bendradarbiavimo laikas vis dar tęsiasi su Augustinu Linčiumi. Su juo, kaip ir su Eduardu, mus vienija gamtos jausmas – rūpestis išsaugoti nesužalotą Lietuvos gamtos grožį ir noras jį garsinti. Pirmoji mano su Augustinu parašyta knyga „Geologinės praeities

pėdsakai Lietuvos kraštovaizdyje“, išspausdinta 1969 m., buvo lyg paraiška dėl visos tolesnės gamtotyrinės ir gamtosauuginės veiklos. Knygoje „Devono uolienų karstas ir aplinkosaugos problemos Šiaurės Lietuvoje“ ir vėliau mūsų išleistose knygose apie Biržų ir Pasvalio krašto geologinius ir istorinius paminklus Augustino tekstai pasižymėjo išradingumu ir preciziška faktų analize. Rengiant

karstinio regiono ekologinės žemdirbystės programą („Tatulos“ programa) ir jos pagrindu vykdant kompleksinį ekologinį monitoringą (1992–1998 m.), neatsitiktinai būtent Augustinui buvo patikėtas monitoringo programos sudarytojo ir darbų koordinatoriaus vaidmuo. Senkant Geologijos instituto upei, karstinis regionas ir „Tatulos“ programa tapo mums gelbėjimosi sala. Paskutinis gaivus tikrosios geologijos vėjas mums su Augustinu buvo Biržų naftotiekio užsakytas darbas įvertinti naftotiekio trasos ekologinės rizikos veiksnius potencialios avarijos atveju. Turėjome mechaninio gręžimo agregatą, tad vėl galėjome pajusti šviežio kerno kvapą, pačiuo pinėti margaspalvį Pamušio svitos molį, įstro ir Tatulos svitų dolomitą, gipsą ir jį sukarstėjusio gipso ertmes suplautą karstinį guralą.

Šiandien bendras mūsų su Augustinu rūpestis ir jo viso gyvenimo širdies skausmas – Šeškinės ozas, kurio apsaugai užtikrinti valstybinio draustinio statusas, rodos, jau ranka buvo pasiekiamas. Bet sustabdė įsikusęs COVID-19 virusas...

Prisiminiau vardus artimiausių bendražygių, su kuriais turėčiau pasidalyti „Aukstinio geologo plaktuko“ apdovanojimu. Dar daugiau kolegų ir kolegijų liko nepaminėta. Jų nuoširdi pagalba ir moralinė parama lydėjo mane visada – visuose darbo ir visuomeninės veiklos baruose, jaučiau ją per visą Geologijos instituto gyvavimo laiką. Jaučiu ir dabar – prisimindamas ar susitikdamas, išgirdęs balsą telefono ragelyje...